

Hayvan Figürlü Örnekler

Anadolu'da dokunan hayvan figürlü halılardaki motifler ile Teke, Salur, Ergarı, Arabacı gibi Türkmen dokumalarındaki

kompozisyonlar arasında büyük benzerlikler görülmektedir. Bir boy sembolü, damgası, sancağı olabilecek nitelikteki bu motifler, Anadolu'ya gelen Türkmen boylarının dokuma geleneklerini beraberinde getirmelerinden kaynaklanmaktadır.

Yrd. Doç. Dr. Nalân Türkmen*

Türk halı sanatının Anadolu'daki başlangıcı olarak kabul edilen Selçuklu halıları; halı sanatımızın gelişiminde teknik, renk, motif ve kompozisyon bakımından sağlam bir temel oluşturmuştur. XIV. yüzyılın başlarında Selçuklu halılarından sonra ortaya çıkan hayvan figürlü halılar, Türk halı sanatının yeni bir safhasını meydana getirmektedir. Bu gruba, ilk kez Avrupalı ressamın eserlerindeki halı tasvirlerinde rastlanmaktadır. Tablolarda görülen hayvan figürlü halılar, XIV. yüzyılın başından XV. yüzyılın sonuna kadar uzanan 200 yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Günümüze gelen örnekler ve Avrupalı ressamın tasvirlerinden edinilen izlenimler, hayvan figürlü ve kompozisyonlu halıların, zengin bir grup teşkil ettiği yolundadır.

Hayvan figürlü halılarda, zemin genellikle büyük ya da küçük karelere bölünmüş olup, karelerin içine sekizgenler yerleştirilmiştir. Bunların içlerine de stilize edilmiş hayvan figürleri dolgulanmıştır. Bazen halının zemini birbirinden ayrı, bağımsız küçük sekizgenlerle kaplanmış olup, içlerinde kuyruklu hayvan figürleri mevcuttur. Başka bir ifadeyle, figürler kimi zaman geometrik bölümlerin içlerine yerleştirilirken, kimi zaman da bu geometrik bölümlenmeler ortadan kaldırılarak, hayvan figürleri yan yana ya da kaydırılmış eksenler üzerinde sıralanmıştır. Figürlerin yerleştirilişi çok çeşitlilik arz etmektedir. örneğin bir stilize ağacın iki tarafına yüz yüze veya sırt sırta yerleştirilmiş hayvan figürleri, heraldik duruşta tek hayvanlar, tek ve çift başlı kartal tasvirleri, dört ayaklı hayvanlar, yengeç gibi deniz hayvanları tasvir edilmiştir. Hayvan figürleri zaman içinde zenginleşmiş, kompozisyonlar hareketlilik kazanmıştır. Genellikle birbirine bağlı bir grup şeklinde ve mücadele halinde tasvir edilen hayvan figürleri, bu dönemin ürünleridir.¹ Bu figürlerin özellikle Türk sanatı ve kültüründe din, hukuk ve astroloji açısından birer sembol olan kartal,

Resim/Picture 1

Arabacı asmalığı, XIX. yüzyıl, St.Petersburg Etnografya Müzesi (Nejat Diyarbekirli Arşivi).

Coachman "asmalık". XIXth century, St. Petersburg Ethnography Museum (Archives of Nejat Diyarbekirli).

şahin ve doğan gibi yırtıcı kuşlar; Anadolu'da olduğu kadar Orta Asya'da yaşayan çeşitli Türk toplulukları arasında da oldukça sevilmiştir ve halının yanısıra işleme, taş, ahşap, maden gibi pekçok küçük el sanatı örneklerinde de görülür.

Bilindiği gibi, Türkmen boylarının herbirinin yırtıcı kuştan oluşan bir *ongun*'u vardır. İnsanları koruyan ruhların birer sembolü olan ongunlar, aynı zamanda, boyun koruyucu ruhunun da sembolüdür. Reşided-din'in *Cami'üt-Tevarih* ve Ebülğazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terakime* adlı eserlerinde, Türkmen boylarının bu ongunları hakkında bilgi verilmektedir.² En önemli ongun hayvanlarının başında ise kartal gelmektedir. Anadolu'nun tek ya da çift başlı heraldik kartal tasvirli halı örneklerine, özellikle Siena ve Floransa okulunun resimlerinde rastlanmaktadır.

* Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi.
1 Kurt Erdmann, *Der Türkische Teppich Des 15. Jahrhunderts - 15. Asır Türk Halısı*, (Çev: Haldun Taner), İstanbul 1957, s. 115-116; Oktay Aslanapa, *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*, İstanbul 1987, s. 37-38; Oktay Aslanapa - Yusuf Durul, *Selçuklu Halıları*, İstanbul 1973, s. 59-66; Şerare Yetkin, *Türk Halı Sanatı*, Ankara 1991, s. 19-20.
2 Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) - Tarihleri - Boy Teşkilatı - Destanları*, İstanbul 1992, s. 170; Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, Ankara 1989, s. 355-368.

Examples of

Animal Patterns

in the Textiles of
Middle Asia
and
Anatolian
Turkomen

There have been observed substantial similarities between the motifs of animal carpets woven in Anatolia and the compositions of Turkoman weavings such as Teke, Salur, Ersari and Arabaci. Those motifs that can be considered as the symbol, hallmark or flag of a clan have been caused by Turkoman clans coming to Anatolia along with their weaving culture.

Assis. Prof. Nalân Türkmen*

Seljukian carpets recognised as the beginning of the art of Turkish carpet-making in Anatolia have provided a strong base in the development of our art of carpet-making in terms of technique, colour, pattern and composition. Animal patterned carpets that have appeared after Seljukian carpets in the 14th century have constituted a new phase in the art of Turkish carpet-making. This group was observed in the paintings of European artists for the first time. The carpets with animal motifs found in the paintings cover a 200 year period from the beginning of the 14th century to the end of the 15th century. Based on the observations from the samples which still exist today and from the descriptions of European paintings, it is suggested that carpets with animal patterns and compositions constitute a rich group.

In the animal carpets, the ground is divided by either big or small squares and within these squares, octagons are placed. Stylized animal figures are placed in these octagons. Sometimes small octagons are separately placed onto the ground with animal figures in them - in other words, figures are, sometimes, placed in geometrical parts or at other times these geometrical parts are removed and figures are placed side by side or on a slided axis. The placement of the figures differs from one to another. For instance, at the two sides of a stylized tree it is possible to observe face-to-face or back-to-back animal figures, single animals in heraldic position, single or double-headed eagle figures, animals with four legs or sea animals such as crabs. The animal figures have enriched over time, while at the same time the compositions have become more vivid. The usual examples of this period are animals within a group or animals fighting each other¹.

* Lecturer, Archeology and Art History Department, Muğla University.
1 Erdmann, Kurt. *Der Türkische Teppich Des 15. Jahrhunderts - 15. Asır Türk Halısı* (Translation by Haldun Taner), Istanbul 1957, pp.115-116; Aslanapa, Oktay. *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*, Istanbul 1987, pp.37-38; Aslanapa, Oktay and Durul, Yusuf. *Selçuklu Halıları*, Istanbul 1973, pp.53-56; Yetkin, Şerare. *Türk Halı Sanatı*, Ankara 1991, pp.1920.

Resim/Picture 2

Yomut torbası, XIX. yüzyıl (Werner Loges'den).
Yomut Bag, XIXth century (from Werner Loges).

Resim/Picture 3

Buhara halısı, XIX. yüzyıl, Aşkabat Türkmen Halı Müzesi (Nalân Türkmen Arşivi).

Buhara Carpet, XIXth century, Aşkabat Turkoman Carpets Museum (Archives of Nalân Türkmen).

Bilinen tasvirlerden biri, Giotto okulunun ürünlerinden olan ve bugün Vatikan Koleksiyonu'nda saklanan 1320 tarihli *Stefaneschi Triptik*'inde yer almaktadır. Bir diğer örnek de Berlin Staatliche Museum'da 1141 A envanter numarasıyla kayıtlı 1350 tarihli Madonna'nın tahta oturan tasvirinde mevcuttur.³

Kartal figürlü tasvirler, günümüzde bazı bölgesel halılarda da görülmektedir. Örneğin, kartal figürü, Teke Türkmenleri'nin yaşadığı Antalya ve çevresinde, yöreye özgü Döşemealtı halılarının bordürlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu tür uygulamalar, boy ongunlarının birer hatırası olarak kabul edilebilir.

Kartal figürlü Orta Asya Türkmen dokumalarına verilebilecek en çarpıcı örnek, hiç şüphesiz, bugün St. Petersburg Etnografya Müzesi'nde sergilenen Arabacılar'a ait bir asmalıktır (Resim 1). Herhangi bir geometrik bölünme olmaksızın, art arda sıralanan stilize çift başlı kartal figürleri bütün zemini kaplamaktadır. Bundan ayrı olarak verebileceğimiz diğer bir örnek de Yomutlara ait bir çuvaldır (Resim 2). Kanatları açık tek başlı stilize kartal figürleri, zeminde, kaydırılmış eksenler üzerinde sıralanmıştır. Ayrıca, Buhara halılarında rastlanan ve yapraklı göl olarak adlandırılan örnekler de stilize edilmiş çift başlı kartal figürünü hatırlatmaktadır. Dilimli yapraklar, adeta kanatlarını açmış, ters yöne bakan iki kartal başı ile noktalanmıştır (Resim 3). Kaynağını eski din geleneklerinden alan, devlet arması ve tilsim, nazarlık, kuvvet, kudret gibi unsurları sembolize eden kartal figürü⁴ bir totem olarak halı dokumalarında kendini göstermektedir.

Türkmen dokumalarında, hayvan figürlerinin yer aldığı örneklerin başında, *asmalıklar* ve *ensiler* gelmektedir. Türkmenlerde düğün devesinin sağ ve sol tarafına asılan beş köşeli dokumalara asmalık, çadır girişine dışarıdan asılarak kapı işlevini üstlenen halılara da ensi adı verilmektedir (Resim 4-5). Bu örneklerde, stilize edilmiş bir ağacın iki yanında, yüz yüze ya da sırt sırta dönmüş iki başlı, dört ayaklı hayvan figürleri görülmektedir. Bu figür ve kompozisyonların benzerlerini, erken Osmanlı dönemi hayvan figürlü halılarında da bulmak mümkündür. Bunların örnekleri, Rönesans dönemi ressamlarından olan Carlo Crivelli (1435-1495)'nin tablolarında görüldüğü için, onun adı ile tanınan Crivelli halılarının sekizgen yıldızlarında mevcuttur. Örneğin, Nejat Diyarbekirli'nin Sivrihisar'da bulunduğu ve XVI. yüzyıla tarihlendirdiği Crivelli halısının (Resim 6) büyük sekiz uçlu yıldızının aralarını dolduran diyagonal altıgenlere, "H" biçiminde küçük hayvan figürleri dolgulanmıştır. Bunlar Arabacı, Yomut, Ersarı ve Çavuldurlarda görülen tavuk muska göllerinin (Resim 7) dilimlerdeki figürlere benzemektedir. Diyarbekirli, bu Crivelli halısının, XVI. yüzyılda dokuma konusunda ileri bir seviyede bulunan Batı Anadolu'daki Türkmen boylarının bir ürünü olduğunu, dolayısıyla, Orta Asya Türkmen dokumaları ile bu halı arasındaki bağlantıların doğal karşılanması gerektiğini ifade etmektedir.⁵ Gerçekten de Arap Coğrafyacısı İbn Sa'id, *Kitâbü'l-Cuğrafiyya* adlı eserinde, başta Denizli merkez olmak üzere bu bölgede XIII. yüzyıl ortalarında ikiyüzbin (200.000) çadırdan oluşan Türkmen boylarının yaşadığından bahsetmektedir.⁶

Crivelli halılarının merkezine yerleştirilen ve "Crivelli Gölü" olarak da bilinen "Crivelli Yıldızı", form açısından da Orta Asya Türkmen boylarının dokumalarındaki göl desenine benzemektedir. Türkmen boy gölleri de, Crivelli yıldızında olduğu gibi, hiç bir form değişikliği göstermeden

³ Oktay Aslanapa, *a.g.e.*, s. 150, Lev. 25; John Mills, "Early Animal Carpets in Western Paintings, a Review", *Hah.* Vol.1, No.3, London 1978, s. 235, Fig. 1; Kurt Erdmann, *a.g.e.*, s. 15, abb. 14.

⁴ Bahaeddin Ögel, "Türklerde Kartal ve Kartal Arması", *Türk Kültürü*, sayı 118, Ankara 1972, s. 208-226.

⁵ Nejat Diyarbekirli, "An Early "Crivelli" Prayer Rug Found in Sivrihisar", *Hah.*, Vol.6, No.4, London 1984, s.459.

⁶ Altay Köymen, "Selçuklular ve Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi", *Selçuk Dergisi*, Konya 1986, s. 30, dipnot 22.

Resim/Picture 4

Teke asmalık örneği, XIX. yüzyıl, Özel Koleksiyon (Robert Pinner'dan).

"Teke asmalık" Sample, XIXth century, Private Collection (from Robert Pinner).

The animals used as figures have been birds of prey such as falcons and eagles which are also used as symbols in terms of religion, law and astrology in Turkish art and culture. These figures have been embraced by various Turkish societies living in Central Asia as well as in Anatolia and can also be observed in other handicraft samples such as embroidery, stone, wood and minerals.

As is known, each Turcoman tribe has an *ongun* including a bird of prey. These *onguns*, that symbolize the souls protecting human beings, are also the symbol of the soul protecting the tribe. *Cami'üt-Teravîh* of Resided-did and *Şecere-i Terakime* of Ebülğazi Bahadır Khan provide some information on the *onguns* of the Turcoman tribes². The eagle is the most important member of the *onguns*. The examples of Anatolian carpets with single or double-headed eagles are seen in the Sienna and Florence school paintings. A known example is in the *Stefaneschi Triptik* (1320), (now in the Vatican Collection) a product of the Giotto school. Another example can be seen in the description of the Madonna seated on the throne (1350) registered to the Berlin Staatliche Museum with inventory number 1141 A³.

Descriptions with eagle figures are, today, also seen in some regional carpets. For instance, an eagle figure is seen in the bordures of the regional *Döşemealtı* carpets of Antalya where Teke Turcomen used to live. This kind of application may be interpreted as a remembrance of the *onguns* tribe.

The most interesting example of Central Asia Turcoman weavings with eagle figure is an *asmalık* of Arabacılar now exhibited at the St. Petersburg Ethnography Museum (Picture 1). Without any geometrical division here, stylized double-headed eagle figures cover the whole ground. Another example is a sack belonging to the Yomuts (Picture 2). One-headed eagle figures with open wings are placed on a slided axis upon the ground. Also figures called "lake with leaves" in Buhara carpets seem to be similar to the double-headed

eagle figures. At the end of the Sliced leaves are two eagle heads looking in opposite directions with their wings open (Picture 3). Eagle figures symbolizing such elements as power, might, amulets, government heraldry and charm and originating from old religious traditions can be observed as totems in carpet-weavings⁴.

In the Turcoman weavings, some examples with animal figures are *ensi* and *asmalık*. *Asmalık* is a weaving with five edges put on the left and right sides of camels during the wedding ceremony and *ensi* is the carpet hung from the top of tents as a door (Pictures 4-5). In these examples,

Resim/Picture 5

Teke ensi örneği, XIX. yüzyıl, Özel Koleksiyon (Robert Pinner-Michael Franses'den).

"Teke Ensi" Sample, XIXth century, Private Collection (from Robert Pinner-Michael Franses).

² Sümer, Faruk. *Oğuzlar (Türkmenler)-Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, İstanbul 1992, p.120; Ögel, Bahattin. *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, Ankara 1989, pp.355-368.

³ Aslanapa, Oktay. *Ibid*, p.150; Mills, John. "Early Animal Carpets in Western Paintings: A Review", *Hali*, Vol.1, No.3, London 1978, p.235, Fig.1; Erdmann, Kurt. *Ibid*, p.15, abb.14.

⁴ Ögel, Bahaeddin. "Türklerde Kartal ve Kartal Arması", *Türk Kültürü*, No.118, Ankara 1972, pp.208-226.

Resim/Picture 6

Sivrihisar Crivelli hayvan figürlü halı örneği, XVI. yüzyıl, Eskişehir Müzesi (Nejat Diyarbekirli Arşivi).

Sivrihisar Crivelli Animal Carpet, XVIth century, Eskişehir Museum (Archives of Nejat Diyarbekirli).

Özellikle Vakıflar Halı Müzesi'nde sergilenen halı, hayvan figürlü halıların dekoratif açıdan çok daha gelişmiş bir örneğini sunmaktadır. XV. yüzyıl sonuna tarihlenen bu halının zemini iki büyük dikdörtgene bölünüp, her birinin içine simetrik olarak, ortada stilize bir ağacın iki yanına, karşılıklı bakışan sorguçlu kuş figürleri yerleştirilmiştir.⁸ Bu kuş figürleri; uzun gagalı, sorguçlu, kanat ve göğüs tüyleri çengelli olarak verilmiştir.

Kanatlarının gövdeye bağlandığı kısımlarda, içinde koç boynuzlu bir baklavanın yer aldığı küçük bir dikdörtgen mevcuttur. Türkmen halılarında bu motif çok yaygın olup, koç yıldızı anlamına gelen *goçanak* adı ile tanınmaktadır. Kuşların boyun ve gövdesinde, alternatif olarak sıralanmış kırmızı ve mavi hilâllerle ise bir çok Türkmen boyunun dokumalarında rastlanmaktadır. Bu hilâller, başta Yomut olmak üzere İğdir, Abdal, İmreli ve Karadaşlı boylarında mevcuttur.⁹ Özellikle Yomutların kepeşe göllü halı örneklerinde ve bohça gibi küçük dokumalarında alternatif olarak karşılıklı ya da sırt sırta dizilerek yoğun bir şekilde kullanılmıştır (Resim 10). Anadolu'da Musluca

bir tekrar motifi olarak dokunmuştur. Crivelli yıldızının dilimlerine dolgularan kuş ve hayvan figürleri ile madalyonun ana hatlarının Türkmen göllesiyle olan yakın bağlantısı, bazı araştırmacıları Crivelli madalyonunun eski bir Türkmen gölü olarak kullandığı görüşüne yöneltmiştir.⁷

Orta Asya Türkmen ensilerinde, asmalıklarda ve tavuk muska gibi, boyun sembolü olan göllerindeki kuş motiflerinin biraz daha uzak akrabalarını Konya Mevlana Müzesi ve İstanbul Vakıflar Halı Müzesi'nde bulabiliriz (Resim 8-9).

7 Robert Pinner, "The Crivelli Rug Medallion and the Turkmen Connection", *Oriental Carpet and Textile Studies*, Vol. IV, Berkeley-California 1993, s. 252; Michael Franses, "The Crivelli Star", *Oriental Stars-A Carpet Collection*, Stuttgart-London 1993, s. 273.

8 Şerare Yetkin, "Yeni Bulunan Hayvan Figürlü Halıların Türk Halı Sanatındaki Yeri", *Sanat Tarihi Yıllığı*, V, İstanbul 1973, s. 292.

9 Hans Stenknecht, "A Turcic Heritage: The Development of Ornament on Yomut C-gül Carpets", *Halı*, Issue 47, Vol.11, No.5, London 1989, s. 32.

Resim/Picture 7

Yomut halısından detay, XIX. yüzyıl, Aşkabat Türkmen Halı Müzesi, (Nalân Türkmen Arşivi).

Detail from Yomut Carpet, XIXth century, Aşkabat Turkoman Carpets Museum, (Archives of Nalân Türkmen).

Resim/Picture 8

Anadolu hayvan figürlü halı örneği, XV. yüzyıl, Konya Mevlana Müzesi (Nalân Türkmen Arşivi).

Anatolian Animal Carpet Sample, XVth century, Konya Mevlana Museum (Archives of Nalân Türkmen).

Resim/Picture 9

Anadolu hayvan figürlü halı örneği, İstanbul Vakıflar Halı Müzesi (Nalân Türkmen Arşivi). Anatolian Animal Carpet Sample, İstanbul Foundations Carpet Museum (Archives of Nalân Türkmen).

doubled-headed animal figures with four legs standing face-to-face or back-to-back are placed at the two sides of a tree. It is possible to observe similar figures and compositions in the early Ottoman carpets with animal patterns. The samples of those compositions are seen in octagonal stars of the Crivelli carpets, called after Carlo Crivelli (1435-1495), a Renaissance painter. For example, a Crivelli carpet found in Sivrihisar and dated to the 16th century by Prof. Nejat Diyarbekirli (Picture 6) holds diagonal hexagons filling the spaces between big eight-edged stars with little animal figures with an "H" shape. These are similar to those figures found in the parts of tavuk muska lakes of Arabacı, Yornut, ersarı and Çavuldurlar (Picture 7). Diyarbekirli has stated that this Crivelli carpet is a product of Turcoman tribes in Western Anatolia who were advanced weavers in the 16th century, and thus the connection between this carpet and those of Central Asia Turcoman is a natural fact⁵. Indeed, Arabic geographer Ibn Sa'îd stated in his *Kitabü'l Cuğrafiyya* that, in the mid 13th century, Turcoman tribes with more than two hundred thousand tents were living in this region and especially in Denizli⁶.

The "Crivelli Star", known also as the "Crivelli Lake" and placed in the centre of rugs, seems to be similar to the lake figures in the weavings of Central Asia Turcoman tribes in terms of form. Additionally, the Turcoman tribe lakes have been woven as a repetition motif as in the Crivelli star without any changes in form. The fact that bird and animal figures appear in parts of the Crivelli star and that there is

⁵ Diyarbekirli, Nejat. "An Early 'Crivelli' Prayer Rug Found in Sivrihisar", *Halı*, Vol.6, No.4, London 1984, p.459.

⁶ Köymen, Altay. "Selçuklular ve Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi", *Selçuk Dergisi*, Konya 1986, p.30, Footnote 22.

Resim/Picture 10

Yomut bohçası, XIX. yüzyıl başı, Washington D.C. Tekstil Müzesi (Jon Thompson'dan).

Yomut Bundle, Early XIXth century, Washington D.C. Textile Museum (from Jon Thompson).

Türkmenleri'nin *kurt ağzı* olarak adlandırdıkları hilâl motifli¹⁰ sadece Anadolu'da değil, Kafkas halılarında da sevilerek dokunmuştur.

XVI. yüzyılda Türk halılarında kaybolan hayvan figürleri, yerini, karelere bölünerek içlerine sekizgen ve baklava gibi geometrik motiflerin dolgulandığı örneklerle bırakmıştır. XVI. yüzyılın sonundan itibaren, ana motif olmasa bile bir dolgu motifleri olarak Türk halı sanatında yeniden ortaya çıkan küçük hayvan figürleri, geleneksel motiflere bağlılığın en güzel örneğini veren Bergama halı grubunun bazı örneklerinde de kullanılmıştır. Bu uygulamayı, Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde 329 envanter numaralı bir XVI. yüzyıl Bergama halısında görüyoruz (Resim 11). Halının karşılıklı iki dar kenarındaki dikdörtgen çerçevelerin içine yerleştirilmiş düğümlü küçük sekizgenlerin aralarına, küçük hayvan figürleri dolgulanmıştır. Bunlar, Salur ensi ve asmalıklarındaki örnekler ile benzerlik göstermektedir (Resim 4-5).

Genel olarak Türkmen ensi ve asmalıklarında görülen ve bir ağacın üzerine tünemiş kuş ya da ağacın iki yanında yer alan hayvan figürleri boyun totemini temsil etme özelliğindedir. Ayrıca ağaca benzer formlar da, bir çeşit totem, boyun sembolü ya da ordunun bir sancağı olabilir. Özellikle Minoussinsk Müzesi'nde sergilenen Kızılayakların ağaçtan yapılmış kuş heykeline, yani ongununa bakıldığında, bunların Türkmen asmalıklarındaki kuş figürleri ile büyük benzerlik taşıdığı görülmektedir (Resim 12). Bazı araştırmacılar, bu motiflerin eski totem geleneklerinden doğmuş olduğunu, Anadolu'daki Türk dokuyucuları tarafından İslâmiyet'in kabul edilmesinden sonra dahi kullanılmaya devam edildiğini ifade etmektedirler.¹¹ Nitekim tarihte bazı Türk hanedan ve boylarının damgalarını, bir aile işareti olarak kullandıkları bilinmektedir. Örneğin, Salgurluların paralarında Salur damgası, Ak-Koyunlu paralarında da Bayındır damgası bulunmaktadır. Bu damgalara, paraların yanı sıra resmî vesikalarda, bayraklarda, silahlarda ve yaptıkları çeşitli eserlerde de rastlamak mümkündür. Özellikle Anadolu'daki Türkmen boyları, damgalarını hayvanlarına vurdukları gibi, halı ve kilimlerine de motif olarak dokumuşlardır. Ayrıca kullandıkları kap ve kacağa, giyim eşyasına ve hatta mezar taşına dahi resmetmişlerdir.¹²

Bugünkü Türkmenistan dışında Kuzey Afganistan, Kuzeydoğu İran, Özbekistan ve Kazakistan'ın Mangışlak yöresinde yaşayan Türkmen boyları arasında da, hayvan figürlü örnekler çok yaygın olarak kullanılmıştır. Bu tip örnekleri Anadolu'da dokuyanlar, XI. ve XIII. yüzyıllarda Anadolu'ya dalgalar halinde gelen Türkmenlerin torunlarıdır. ●●

¹⁰ Yusuf Durul, *Türk Kilim Motifleri*, Ankara 1987, s. 19.

¹¹ Susan Day, "Tales of Totems and Tamghas - The Symbolism of the Tribal Brand Mark and its Relationship to Carpets", *Oriental Carpet and Textile Studies*, Vol.IV, Berkeley-California 1993, s. 262, Fig. 22.

¹² Faruk Sümer, *a.g.e.*, s. 166.

Resim/Picture 11

Bergama halısı, XVI. yüzyıl, İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi (Nalân Türkmen Arşivi).

Bergama Carpet, XVIth century, Istanbul Turkish and Islam Works Museum (Archives of Nalân Türkmen).

a close connection between the main lines of the medallion and the Turcoman lakes have led some researchers to consider the Crivelli medallion as an old Turcoman lake⁷.

Some motives similar to the bird motifs in the lakes, *ensi* and *asmalik* of Central Asia Turcoman, symbolizing the tribe, can be found in the Konya Mevlana Museum and the Istanbul Foundations Carpet Museum (Picture 8-9). Particularly the carpet exhibited at the Foundations Carpet Museum provides a developed example of animal figured carpets in terms of decoration. This carpet, dated to the end of the 15th century, is divided into two big rectangles each of which is filled with two crested birds placed symmetrically around a tree looking at each other⁸. The birds have been represented as crested birds with long beads and have hooked wings and breast feathers. There is a small rectangle in which there is a diamond-shape with a ram horn on the parts where the wings are connected with the body. This motif is very common in the carpets of Turcoman tribes and called *goçanak* which means ram star. In most weavings of Turcoman tribes, alternatively ordered red and blue crescents are used in the necks and bodies of birds. These crescents are of Yomut, Iğdır, Abdal, Imreli and Karadaşlı tribes⁹. These figures have mostly been used placed face-to-face or, alternatively, back-to-back in carpets or small weavings like 'bohça' by Yomuts (Picture 10). The crescent motif called 'kurtağzi' (mouth of wolf) by Musluca Turcoman¹⁰ is seen not only in Anatolia but also in Causas carpets.

In the 16th century, animal figures in Turkish carpets began to disappear and were replaced by patterns acquired by filling geometrical motifs such as octagons and diamond-shapes. Small animal figures appeared not as main but as filling motifs since the end of the 16th century and were used in some examples of Bergama carpets. It can also be seen in a Bergama carpet of the 16th century registered at the Turkish and Islamic Arts Museum with the inventory number 329 (Picture 11). Small animal figures are placed in the spaces between small octagons in rectangular shapes at the two narrow edges of the carpet. These are similar to the samples in *Salur ensi* and *asmalik* (Pictures 4-5).

In Turcoman *ensi* and *asmalik*, the birds perched on a tree or animal figures on both sides of a tree generally represent the totem of the tribe. Additionally, some other forms similar to a tree may be the symbol of a tribe or the flag of an army. Looking at the wooden bird statue, or *ongun*, of *Kızılayak* exhibited at the Minoussinsk Museum, one can see that this is very similar to bird figures in some Turcoman *asmalik* (Picture 12). Some researchers have stated that these motifs have stemmed from old totem traditions and used even after the acceptance of Islam by the Anatolian weavers¹¹. It is also known that some Turkish tribes have used their symbols as family signs. For example, in the coins of *Salgur* there were *Salur* signs, and in those of *Ak-Koyunlu*, *Bayındır* signs were used. They also printed their signs on official documents, flags, guns and goods they produced. The Turcoman tribes wove their signs especially on carpets and kilims in Anatolia. They also put this sign on the goods they used, clothes and even their tombstones¹².

In addition to Turkmenistan, the animal figures have been frequently used by Turcoman tribes living in North Afghanistan, Northeastern Iran, Uzbekistan and the *Mangışlak* region of Kazakhstan. The people who wove carpets with animal figures in Anatolia were the descendants of Turcoman who came to Anatolia during the 13th and 11th centuries. ❀

7 Pinner, Robert. "The Crivelli Rug Medallion and the Turkmen Connection", *Oriental Carpet and Textile Studies*, Vol.IV, Berkeley-California 1993, p.252; Franses, Michael. "The Crivelli Star", *Orient Stars-A Carpet Collection*, Stuttgart-London 1993, p.273.

8 Yetkin, Serare. "Yeni Bulunan Hayvan Figürü Halıların Türk Halı Sanatındaki Yeri", *Sanat Tarihi Yıllığı*, V, İstanbul 1973, p.292.

9 Sienknecht, Hans. "A Turkic Heritage-The Development of Ornament on Yomut G-gül Carpets", *Halı*, Issue 47, Vol.11, No.5, London 1989, p.32.

10 Durul, Yusuf. *Türk Kilim Motifleri*, Ankara 1987, p.19.

11 Day, Susan. "Tales of Totems and Tamghas-The Symbolism of the Tribal Brand Mark and its Relationship to Carpets", *Oriental Carpet and Textile Studies*, Vol.IV, Berkeley-California 1993, p.262, Fig.22.

12 Sümer, Faruk. *Ibid*, p.166.

Resim/Picture 12

Kızılayaklar'ın ağaçtan yapılmış kuş şeklindeki *ongunu*, Minoussinsk Müzesi (Susan Day'den). *Kızılayaks*' Wooden Bird-Shaped Totem, Minoussinsk Museum (from Susan Day).

